

Santuari de la Mare de Déu de La Serra de Montblanc

JAUME FELIP. Investigador
Fotografies: Rafael López-Monné

Sobre un tossalet, dominant l'emmurallada vila de Montblanc, s'alça el santuari i antic convent de la Mare de Déu de la Serra.; Lla seva presència es remunta més de set segles enrere i en tot aquest temps ha estat guia espiritual dels montblanquins, de tal manera que la història de Montblanc no es pot deslligar d'aquest emblemàtic indret.

LA LLEGENDA DE LA FUNDACIÓ DEL SANTUARI

Una antiga tradició montblanquina, qualificada fins i tot de llegendària, explica la fundació del Santuari. Antiga perquè, al segle XVII, Narcís Camós, frare dominic i escriptor, a la seva obra *Jardín de María plantado en el principado de Cataluña*, compilada l'any 1657, ja explicava la miraculosa aparició de la imatge:

(...)quando trayendola unos carros (según comunmente se dize, venian de Zaragoza) passaron delante del dicho lugar, donde entonces estaba el Camino Real, por tener la Villa su sitio en otra parte mas distante; y à la que fueron aquí les mostrò el Cielo que allí se havia de colocar, pues nunca pudieron pasar mas adelante. Con esto remataron el camino sin saber donde ivan, ó que pretendian, quedando pasmados del caso. Edificòse con este portentio Capilla por el Pueblo, e el lugar que hoy està, paraque con la eminencia que tiene se descubriese de lexos, y ellos quedassen baxo de su amparo, como hasta hoy perseveran(...)

L'advocat, publicista i historiador Narcís Feliu de la Peña i Farell, als seus *Anales de Cataluña*, publicats l'any 1709, repetia la narració de la fundació i afegia que la fundadora del convent fou la princesa grega Irene Làscara, vinguda a Catalunya –segons l'historiador aragonès Zurita– l'any 1273. Feliu de la Peña asseverava que aquesta informació provenia de la documentació que es conservava a l'arxiu conventual.

Però les llegendes són això: llegendes. Poden contenir més o menys dades històriques; tanmateix, no deixen d'incorporar una bona part d'elements imaginatius. I el cas del Santuari de la Serra no és una excepció. Amb tot, què hi ha de verídic o d'històric en el relat tradicional?

LA FUNDACIÓ A LA LLUM DELS DOCUMENTS

Doncs bé, la presència d'una princesa grega fou real. A l'arxiu del monestir constava un document segons el qual Mateu Benecasa, Jaume de Conflent, Bernat Peironet i Berenguer March, representants

SANTUARI DE LA MARE DE DÉU DE LA SERRA DE MONTBLANC

El Santuari de la Mare de Déu de la Serra, vist des del tram final de l'aqüeducte que li duia l'aigua.

Presbiteri de l'església, amb pintures d'Ismael Balanyà. Al centre, el cambriol de la Mare de Déu de la Serra. En primer terme, la Creu de Virtuts, també anomenada Creu Verda, amb la imatge romànica de la Mare de Déu.

SANTUARI DE LA MARE DE DÉU DE LA SERRA DE MONTBLANC

Capella d'origen renaixentista del Sant Enterrament situada al costat de l'Epístola, a tocar de la porta lateral de la nau.

Arcosoli amb la tomba de la família Masdovelles, adossat a la paret del costat de l'Evangeli.

A la pàgina dreta, imatge gòtica de la Mare de Déu de la Serra, al cambri del seu Santuari.

municipals de Montblanc, feren donació vitalícia a la princesa Làscara, filla del veritable emperador dels grecs Làscar, del lloc de Santa Maria de la Serra, amb la condició que aquesta dama hi construís una església i hi fundés un convent de monges menorettes de l'Orde de Santa Clara. La data de l'esdeveniment fou el 20 de gener de l'any 1296.

L'indret no era un lloc qualsevol. Sabem, per una carta adreçada a les autoritats municipals montblanquines, que el rei Jaume II els va escriure, a instància dels frares carmelites, que en aquest paratge "s'havien manifestat les virtuts dels Sants". Així doncs, el lloc era ambicionat per diversos ordes religiosos per a fundar-hi un convent. Les menorettes o clarisses guanyaren la cursa en obtenir, amb la recomanació del rei Jaume II i la intercessió de la infanta Làscara, el permís dels montblanquins per instal·lar-s'hi. Aquest seria el sentit del diploma abans esmentat.

La infanta Làscara havia intentat amb anterioritat, l'any 1288, de fundar un convent de clarisses a la població de Xàtiva, un intent que no arribà a bon port. Vuit anys després provà de fer el mateix a Montblanc, on aconseguí aquella donació vitalícia que hem relatat. Nogensmenys, el resultat fou idèntic. I en això hi tingué molt a veure la manca de diners, una dolència crònica de les arques d'aquella noble grega. Quan morí, vers l'any 1308, res del que s'havia projectat es materialitzà. Fou així que, cap a l'any 1310, el municipi tirà endavant la construcció de l'església conventual amb els recursos propis, per la qual cosa posà al costat de la porta principal d'accés els escuts de Montblanc i de la corona reial. Si la princesa Làscaris hagués patrocinat el convent

s'hi hauria col·locat un escut amb l'àliga bicèfala, propi del llinatge imperial grec.

Amb tot, és molt més just que el protagonisme i la nostra admiració els dirigim a les monges que vingueren a tirar endavant la nova fundació. I és prou clar que hagueren d'afrontar moltes adversitats: en primer lloc, uns falsos acaptadors volgueren quedar-se les migrades almoines i ofrenes; poc després, ho provà el mateix rector de la parròquia, massa gelós amb els donatius que els devots llegaven. I com aquests entrebancs, més tard aparegueren altres problemes que calia superar.

PROTECCIÓ ECLESIASTICA

Tanmateix, hem de dir que no mancaren personatges afavoridors d'aquelles humils i valentes monges. Un dels primers valedors fou l'arquebisbe de Tarragona, Roderic Tello; amb les indulgències que concedí l'any 1298 a tots els fidels que visitaven el convent i volien donar almoines es pogué tirar endavant la construcció de l'església i del convent. Altres autoritats eclesiàstiques continuaren afavorint el monestir al llarg dels segles XIV i XV: ens consten concessions de llicències, butlles i indulgències dels bisbes de Barcelona, Girona, Lleida, Tortosa, Vic; de diversos bisbes de la cort papal de Climent VI; de l'abat de Sant Pere d'Àger; del papa Urbà V, i de tres bisbes de la seva cort.

PROTECCIÓ REIAL

A més del continu patronatge exercit pel municipi de Montblanc s'ha de destacar la salvaguarda exercida pels comtes-reis del casal de Barcelona. Cal

SANTUARI DE LA MARE DE DÉU DE LA SERRA DE MONTBLANC

Nau gòtica de l'església del Santuari de la Mare de Déu de la Serra.

esmentar, en primer lloc, el rei Jaume II, que l'any 1313 atorgà al convent de la Serra un privilegi de protecció especial i guiatge sobre les persones i béns del monestir, a més d'una exempció de tributs reials i veïnals l'any 1323. El seu fill, Alfons III, confirmà, l'any 1327, el guiatge reial i l'exempció de tributs i el 1328 concedí un altre privilegi a fi que les monges no fossin molestades pel rector de la parròquia quan alguns fidels es volguessin soterrar a la seva església. L'any 1330 l'esposa del rei Alfons, Elionor de Castella, senyora, aleshores, de Montblanc, confirmà la franquesa de tributs abans esmentada. El rei Pere III, fill d'Alfons III, concedí, l'any 1340, una protecció especial al procurador del monestir i també atorgà a les monges una almoina de 1.000 sous, i l'any 1341 confirmà la franquesa de tributs concedida pels seus avantpassats. El mateix rei Pere III intervingué en diverses ocasions per evitar la construcció d'una entitat hospitalària massa propera al convent i també per allunyar les meretrices que, atretes pel continu pas de pelegrins i devots del santuari, es concentraven a prop de l'església. Així mateix, envià manaments per ajudar a construir un aqüeducte molt necessari per a la vida quotidiana de les menorettes. El comte de Trastàmara, Enric de Castella, nou senyor de Montblanc, concedí i confirmà, l'any 1358, la franquesa de tributs tantes vegades referida. Un cop recuperada la senyoria reial, el rei Pere III confirmà la protecció al convent. Entre els anys 1368 i 1375 ens consten moltes actuacions del monarca: per ajudar en la reparació del mur de clausura, en el regal d'una esclava, per procurar el cobrament de diverses deixes testamentàries, obligacions econòmiques, almoines del mateix monarca, etc.

La predilecció envers el santuari continuà amb el segon fill de Pere III, l'infant Martí. Així, l'any 1389, poc després de ser ascendit a la categoria de duc de Montblanc, visqué durant un curt període a la Vila i la seva muller, Maria de Luna, s'estava al convent. Aquest fet explicaria la intensa la relació que els

ducs mantingueren amb la comunitat religiosa, fins al punt que dues monges, sor Agnès Molinera i sor Maria Porcella, en diverses ocasions proporcionaren remeis al seu fill Martí i aconseguiren la seva curació. Els ducs els ho agraïren atorgant-los diverses gràcies i privilegis. El monestir també es beneficià de tot plegat. En aquest sentit, quan Martí assolí la dignitat reial obtingué donatius i privilegis: els concedí una pensió anual de 1.000 sous per al manteniment de la comunitat i, a més, els atorgà un privilegi que donava la categoria de domèstics als preveres que celebraven misses a l'església conventual.

Amb la nova dinastia castellana dels Trastàmara la relació es convertí en distant. Així, només trobarem algunes cartes protocol·làries, totalment mancades dels intensos sentiments viscuts amb els monarques del casal barceloní. Tot i amb això, no deixaren de protegir i d'atendre les demandes de les religioses guardianes del santuari.

RELACIÓ DE LES MONGES ENVERS LA CORONA CATALANA

La predilecció mostrada pels nostres comtes-reis també tingué la seva contrapartida en l'estimació que les monges tingueren envers la corona reial i tots els seus membres. En aquest sentit, els documents ens expliquen com l'any 1360, durant la Guerra de Castella, les menorettes pregaren intensament per la prosperitat del rei Pere III. Un capteniment similar constatarem l'any 1392, quan l'infant Martí es dirigí a l'illa de Sicília per defensar els drets de la Corona envers el tron sicilià. Aleshores les monges pregaren amb totes les seves forces per obtenir l'ajuda celestial per a l'expedició catalana:

“la oració, senyor, és aquesta que fem: milanès a tots los estaments qui són en la glòria de Déu: primerament a Déu lo pare hun imne que diu ‘Splendor paterne glorie’ mil veguades; a Déu lo fill, Ihesu nostra redenció, mil veguades; a Déu l'Esperit Sanct un ‘Veni creator spiritus’ mil veguades; lo ‘Pater noster’ ab ‘l’Ave Maria’ a Déu lo pare mil veguades, a Déu lo fill axí metex, a Déu l'Esperit Sanct axí metex; lo ‘Credo’ mil veguades a Déu lo pare, axí metex a Déu lo fill, axí metex a Déu l'Esperit Sanct; a la Verge Maria mil veguades ‘Ave maris stela’, tots los tres imnes mil veguades cada ú, lo ‘Pater noster’ ab ‘l’Ave Maria’ mil veguades a la verge Maria, a tots los stamens de la glòria de Déu se fa semblantment”

I el resultat final d'aitals pregàries fou el moviment miraculós de la Creu de Virtuts, la creu que ja existia al lloc de Santa Maria de la Serra des dels moments fundacionals. ■

La imatge de la Marede Déu de la Serra

Detall de la imatge de la Mare de Déu de la Serra.

Detall de la tomba de Blanca d'Anjou al monestir de Santes Creus.

Si bé en principi la devoció i els miracles partiren de la Creu de Virtuts, actualment anomenada Creu Verda, amb el pas del temps el protagonisme anà passant a la imatge mariana que presideix el santuari. Aquesta imatge sorgí de les mans o del taller del mestre Pere de Bonull, un artista procedent de França (tal vegada de Bonneuil-en-Valois, a la Picardia). S'ha pogut demostrar el caràcter itinerant del seu taller, sempre a la recerca de comitents amb prou solvència econòmica. A Montblanc hi hauria estat els anys 1307 a 1312. Contractat pel rei Jaume II, construí el seu sepulcre i el de la seva difunta muller, la reina Blanca d'Anjou. Un cop finalitzada aquesta obra, per la qual cobrà més de vuit mil sous barcelonesos, es dirigí a terres

valencianes i més tard aragoneses per treballar en altres encàrrecs. Vers el 1326, amb motiu de la mort de la reina Isabel de Portugal, filla del rei Jaume II i la reina Blanca, establí el seu taller a la ciutat portuguesa de Coimbra. A banda del monument funerari de la reina Isabel, s'atribueixen a la seva mà i al seu taller moltes altres escultures com les verges de Podentes, Évora i Portunhos o les verges de la "O" (a les quals pregaven les embarassades) de Castelo de Moimenta da Beira, Balsemao, Tarouca i Santiago de Compostela, entre d'altres. A la ciutat d'Evora, ell o el seu taller haurien cisellat un apostolat per al pòrtic de la catedral i també una imatge de sant Pere per a una capella del mateix temple. Es documenta amb el nom de "mestre Pero", els anys

1334 i 1337, com a constructor de les tombes esculpturades de l'arquebisbe de Braga, Gonçalo Pereira, i de la dama Vataza Làscaris, filla de la infanta Làscaris.

Malgrat que la infanta Làscara no tingué prou vida o diners per construir el monestir, hem de dir en descàrrec seu que una altra filla, també anomenada Làscara i casada amb el famós comte Arnau Roger de Pallars, fundà molt probablement una ermita sota l'advocació de Santa Maria de la Serra (al municipi de Farrera, al Pallars Sobirà). Aquest edifici es documenta a partir de l'any 1314.